Ea optima pars erat. Sumpta mihi videtur eſſe meta-phora ab hæredibus, quorum maior natu apud Romanos quidem, & apud multas deinde gentes hæreditatem in partes, quam maxime poterat æquales diuidebat, minor vero eligebat, quam volebat primus, auctor Seneca libr. 6. declam. 3. Nam nomen μερίδος partis, quo vſus Euangeliſta Græce eſt, in ſacris litteris hæreditatis proprie partem ſignificat. *Pars mea Deus in æternum*, Pſalm. 72. 26. & *hæc eſt pars hominis impij*, Iob 20. 29. & alia ſexcenta, quæ lectori paſſim occurrent: quę ex Hebraica phraſi ad verbum expreſſa ſunt, חלק quod proprie de hæreditate dici ſolet. Conueniebat hoc in Martham, & Mariam. Nam & ſorores erant, & Chriſtum quaſi hæreditatem ſuam diuidebant: altera eum in ipſo, altera extra ipſum quærebat. B Martha maior natu, quodammodo fecerat partes: & Maria natu minor, cuius erat eligere, optimam eligit partem, quia Chriſtum in ipſo, non extra ipſum eligit.

Quæ non auferetur ab ea.] Ridicula mihi & inepta interpretatio videtur, quæ Caluino valde acuta viſa eſt. Sic enim exponit, quaſi Chriſtus reſpondeat ad id, quod Martha rogauerat, ver. 40. *Domine non eſt tibi curæ, quod ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare? dic ergo illi, vt me adiuuet*, ſenſuſque ſit, nolo dicere, vt te adiuuet: optimam enim partem elegit, à qua eam nō decet remoueri, vt corporali vacet miniſterio: *non auferetur ab ea*, id eſt non patiar, vt auferatur, non patiar vt à me diſcedat, vt adiuuet te nimis in miniſtrādo ſolicitam, & occupatam. Hoc enim etſi eſt verum, eſt parum. C Longius vtique tendebat Chriſtus, volebatque ex effectu, & fine docere, quid inter Mariæ, & Marthæ intereſſet partem, quod illa nimirum æterna, hæc temporalis eſſet. Illa theſaurizabat ſibi *theſaurum in cælo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt, neque furantur*: hæc theſaurizabat *in terra vbi ærugo, & tinea demolitur, & fures effodiunt, & furantur*. Matth. 6. 19. 20. Quod enim illic de theſauro dicitur, de omnibus temporalibus etiam rebus intelligēdum eſt. Non ergo ſignificat Chriſtus fore, vt propterea, quod elegerat Maria, ab ea non auferetur, quod gratia illi auferenda nō eſſet, quaſi eam his verbis in gratia confirmet, vt cum D. Paulo dixit 2. Corinth. 12. 9. D *ſufficit tibi gratia mea*. Nam etſi id fortaſſis verum eſt, tamen nō id Chriſtus agebat, vt doceret quid illi gratię collatum eſſet, ſed quid ipſa elegiſſet: quanquā eligere non potuit ſine gratia. Etenim ſi gratiam ſpectes,

Caluini interpretatio reprehēditur.

A etiam Martha gratiam habebat, quæ ab ea, vt credendum eſt, auferenda nō erat. Docet ergo quid inter contemplationem Mariæ, & Marthæ occupationem interſit ſuapte natura, quod illa æterna, hæc temporalis ſit. Ad hūc modum optimus quiſque auctor exponit. Auguſtinus ſerm. 27. de verbis Domini. *Attēdamus igitur occupationes noſtras circa multa, neceſſarium eſt miniſterium corpora refecturis. Quare hoc? quia eſuritur; miſericordia miſeris neceſſaria eſt. Frangis panem eſurienti, quia inueniſti eſurientē. Tolle famem, cui frangis panem? Tolle peregrinationem, cui exhibes hoſpitalitatem? Tolle nuditatem, cui præparas veſtem? Non ſit ægritudo, quem viſitas? Non ſit captiuitas, quem redimis? Non ſit rixa, quem concordas? Nō ſit mors, quem ſepelis? In illo ſeculo futuro non erunt iſta mala, ergo nec iſta miniſteria. Ergo Maria meliorem partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Hoc enim elegit, quod ſemper manebit, ideo non auferetur ab ea. Circa vnum ſe voluit occupari, iam tenebat, Mihi autē adhærere Deo bonum eſt.* Et rurſum de Martha loquens, *Circa multa es occupata, porro vnum eſt neceſſarium. Iam hoc ſibi Maria elegit. Tranſit amor multitudinis, & remanet caritas vnitatis. Ergo quod elegit, non auferetur ab ea: à te autem quod elegiſti, vtique hoc ſequitur, vtique ſubintelligitur, à te, quod elegiſti, auferetur. Sed bono tuo auferetur, vt quod melius eſt, detur. Auferetur enim à te labor, vt requies detur. Tu nauigas, illa in portu eſt.* In eandem ſententiam ſcribunt Hieron. in c. Ierem. 3. Gregor. lib. 6. Moral. cap. 28. & homil. 14. in Ezechiel. Beda, & Theophyl. in commentariis. Ridet C Caluinus monachos, quod duo ex hoc loco vitæ genera eſſe collegerint, alteram contemplatiuam, quæ Mariæ; alteram actiuā, quæ Marthæ reſpondeat. Quid ergo? neget antiquos illos Patres monachos fuiſſe, qui veri monachi fuerunt, cum omnes nunc monachos appellat? Hoc enim, quod ipſe ſolis monachis tribuit, nemo eorum non dicit. Dicit Baſil. in monaſt. conſt. cap. 2. dicit Auguſtin. ſermone illo 27. de verb. Domini, dicit Hieronymus in commentariis, cap. 3. Ierem. dicit Caſſian. colla. 1. cap. 8. dicit Gregorius. Illis duobus locis quos modo citauimus, dicit Beda, & quis non? Non quod proprie collegerint ex hoc loco, cuius nec ignorabant, nec tacuerunt alium eſſe ſenſum: ſed quod eas duas mulieres tanquam exempla duo, alterum contemplatiuæ, alterum actiuæ vitæ propoſuerint, quibus nullum profecto potuit accommodatius excogitari.

Vera huius loci expoſitio.

Pſal. 7. 28.

Caluini petulantia caſtigatur.

CAPVT XI.

1. *ET factum eſt: cum eſſet in quodam loco orans, vt ceſſauit, dixit vnus ex diſcipulis eius ad eum:*
Domine, doce nos orare, ſicut docuit & Ioannes diſcipulos ſuos. 2. Et ait illis: Cū oratis, dicite: Pa-
ter ſanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. 3. Panem noſtrum quotidianū da nobis — *Mat. 6. b. 9.*
hodie. 4. Et dimitte nobis peccata noſtra, ſiquidem & ipſi dimittimus omni debenti nobis. Et
ne nos inducas in tentationem. 5. Et ait ad illos: Quis veſtrum habebit amicum, & ibit ad illum media no-
cte, & dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes, 6. quoniam amicus meus venit de via ad me, & non
habeo, quod ponam ante illum, 7. & ille deintus reſpondens dicat: Noli mihi moleſtus eſſe, iam oſtium clauſum
eſt, & pueri mei mecum ſunt in cubili, non poſſum ſurgere, & dare tibi. 8. Et ſi ille perſeuerauerit pulſans: dico — *Mat. 7. a. 7. & 21. c. 22.*
vobis, etſi non dabit illi ſurgens, eo quod amicus eius ſit, propter improbitatem tamen eius ſurget, & dabit illi — *Mar. 11. c. 24.*
quotquot habet neceſſarios. 9. Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulſate
& aperietur vobis. 10. Omnis enim, qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulſanti aperietur. 11. — *Ioan. 14. b. 13.*
Quis autem ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piſcem: numquid pro piſce ſer- — *Iaco. 1. a. 5.*
pentem dabit illi? 12. Aut ſi petierit ouum: numquid porriget illi ſcorpionem? 13. Si ergo vos cum ſitis — *Mat. 7. b. 9.*
mali, noſtis bona data dare filijs veſtris: quanto magis Pater veſter de cælo dabit ſpiritum bonum pe- — *Mat. 9. d. 32. & 12. b. 22.*
tentibus ſe? 14. Et erat ejiciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cum ejeciſſet dæmonium, locutus eſt mu-
tus, & admiratæ ſunt turbæ. 15. Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit — *Mar. 3. c. 22.*
dæmonia. 16. Et alij tentantes, ſignum de cælo quærebant ab eo. 17. Ipſe autem vt vidit cogitationes eorum,
dixit

dixit eis: omne regnum in ſeipſum diuiſum deſolabitur, & domus ſupra domum cadet. 18. Si autem & Sata-
nas in ſeipſum diuiſus eſt, quomodo ſtabit regnum eius? quia dicitis in Beelzebub me ejicere dæmonia. 19. Si
autem ego in Beelzebub ejicio dæmonia: filij veſtri in quo ejiciunt? Ideo ipſi judices veſtri erunt. 20. Porro ſi in
digito Dei ejicio dæmonia: profecto peruenit in vos regnum Dei. 21. Cum fortis armatus cuſtodit atrium
ſuum, in pace ſunt ea, quæ poſſidet. 22. Si autem fortior eo ſuperueniens vicerit eum, vniuerſa arma eius au-
feret, in quibus confidebat, & ſpolia eius diſtribuet. 23. Qui non eſt mecum, contra me eſt: & qui non colli-
git mecum, diſpergit. 24. Cum immundus ſpiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquoſa, quærens re-
quiem: & non inueniens dicit: Reuertar in domum meam vnde exiui. 25. Et cum venerit, inuenit eam ſco-
pis mundatam, & ornatam. 26. Tunc vadit, & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum, nequiores ſe, & ingreſ-
ſi habitant ibi. Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus. 27. Factum eſt autem, cum hæc diceret:
extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi: Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ ſuxiſti. 28.
At ille dixit: Quinimo beati, qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud. 29. Turbis autem concurren- — *Matth. 12. c. 39.*
tibus cœpit dicere: Generatio hæc, generatio nequam eſt, ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum — *Ioan. 1. a. 2.*
Ionæ prophetæ. 30. Nam ſicut fuit Ionas ſignum Niniuitis: ita erit & Filius hominis generationi iſti. 31. Re- — *3. Reg. 10. a. 1.*
gina Auſtri ſurget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ au- — *2. Par. 9. a. 1.*
dire ſapientiam Salomonis: & ecce plus quam Salomon hic. 32. Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum genera- — *Ioan. 3. b. 5.*
tione hac, & condemnabunt illam: quia pænitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ, & ecce plus quam Io- — *Mat. 5. b. 15.*
nas hic. 33. Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit, neque ſub modio: ſed ſupra candelabrum, vt — *Ma. 4. c. 21. Mat. 6. c. 22.*
qui ingrediuntur, lumen videant. 34. Lucerna corporis tui, eſt oculus tuus. Si oculus tuus fuerit ſimplex, to-
tum corpus tuum lucidum erit: ſi autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebroſum erit. 35. Vide ergo ne
lumen, quod in te eſt, tenebræ ſint. 36. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem — *Matth. 23. c. 25.*
tenebrarum, erit lucidum totum & ſicut lucerna fulgoris illuminabit te. 37. Et cum loqueretur, rogauit illum
quidam Phariſæus vt pranderet apud ſe. Et ingreſſus recubuit. 38. Phariſæus autem cœpit intra ſe reputans
dicere, quare non baptizatus eſſet ante prandium. 39. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Phariſæi quod de-
foris eſt calicis, & catini, mundatis: quod autem intus eſt veſtrum, plenum eſt rapina, & iniquitate. 40. Stul-
ti nonne qui fecit quod deforis eſt, etiam id, quod deintus eſt, fecit? 41. Verumtamen quod ſupereſt, date elee-
moſynam: & ecce omnia munda ſunt vobis. 42. Sed væ vobis Phariſæis, quia decimatis mentham, & rutam,
& omne olus, & præteritis iudicium, & charitatem Dei: hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. 43. — *Inf. 20. g. 45.*
Væ vobis Phariſæis, quia diligitis primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro. 44. Væ vobis, quia — *Mar. 12. d. 38.*
eſtis vt monumenta, quæ non apparent, & homines ambulantes ſupra, neſciunt. 45. Reſpondens autem qui- — *Mat. 23. a. 6.*
dam ex Legiſperitis, ait illi: Magiſter, hæc dicens etiam contumeliam nobis facis. 46. At ille ait: Et vobis Le- — *Matth. 23. a. 4.*
giſperitis væ: quia oneratis homines oneribus quæ portare non poſſunt, & ipſi vno digito veſtro non tangitis ſar-
cinas. 47. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum: patres autem veſtri occiderunt illos. 48. Pro-
fecto teſtificamini, quod conſentitis operibus patrum veſtrorum: quoniam ipſi quidem eos occiderunt, vos autem
ædificatis eorum ſepulchra. 49. Propterea & ſapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apoſtolos, &
ex illis occident, & perſequentur: 50. vt inquiratur ſanguis omnium Prophetarum, qui effuſus eſt à conſtitu- — *Gen. 4. b. 8.*
tione mundi à generatione iſta, 51. à ſanguine Abel, vſque ad ſanguinem Zachariæ, qui perijt inter altare, & — *2. Par. 24. f. 22.*
ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. 52. Væ vobis Legiſperitis, quia tuliſtis clauem ſcientiæ,
ipſi non introiſtis, & eos, qui introibant, prohibuiſtis. 53. Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Phariſæi, &
Legiſperiti grauiter inſiſtere, & os eius opprimere de multis, 54. inſidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore
eius, vt accuſarent eum.

IN CAPVT XI.

1. ET *factum eſt, cum eſſet in quodam loco orans.*] Matthæus cap. 6. 9. cum nondum oraret, aut ſtatim oratione finita, nec ab Apoſtolis rogatum ſed concionantem, dum Scribarum, & Phariſæorum ſimulatam in orando religionem reprehenderet; diſcipulos ſuos his verbis orare dici, docuiſſe. Qua ratione iſta conueniant, illic diſſeruimus.

Sicut docuit & Ioannes diſcipulos ſuos.] Ex hoc vno loco conſtat Ioannem certam aliquam, & ante non viſitatam orandi formam diſcipulis ſuis tradidiſſe; quam autem, id non conſtat. Vtinam haberemus. Nam etſi melior, quam ea, quæ nobis à Chriſto tradita eſt, eſſe non poterat: tamen ex ea cognoſceremus, quid in orandi apud Iudæos ratione innouaſſet. Nec mirandum illum certam orandi formam diſcipulis ſuis præſcribere voluiſſe: pars enim eſt, & quidem ex primis vna religionis orare. Nec vlla fuit vnquam religio, quæ non certam ſupplicandi Deo rationem haberet.

E Itaq; quiſquis vnquam religionem mutauit, & orandi rationem mutauit. Quare Ioannes, qui homines à vetere legis Moſaicæ religione auellere, & ad Chriſtum traducere conabatur, hoc in primis curare debuit, vt præſcriberet diſcipulis modum orandi. Idemque vt Chriſtus faceret, qui nouam inſtituebat religionem, Apoſtoli rogabant, æmulatione fortaſſis aliqua, vt Theophylact. exiſtimat. Imitati hoc ſunt hæretici Ioannis, & Chriſti exemplis abutentes. Nulla enim vnquam hæreſis fuit, quæ non continuo ſuas effingeret preces. Id de Arianis paſſim ſcribit Athanaſius, de Valentinianis Irenæus, de Marcioniſtis Tertullianus, de Manichæis & Donatiſtis Auguſtin*, de omnibus ſimul hæreticis Epiphanius. Nec longe nobis exempla petenda ſunt. Quot noſtro tempore Lutherani, quot Caluiniſtæ peccandi formulas, neq; cum noſtris, nec inter ſe ipſos conuenientes edidêre? Per libellos iſtos precarios ſpecie religionis ornatos eorum ſe primum hæreſis inſinuauit. Euthymius, qui

Pars vna & primaria religionis orare.

Hæreſes ſingula ſuas effingunt preces.

bis

A bis Chriſtum hanc eandem orandi formam tradidiſſe putat. primum Apoſtolis, deinde ſeptuaginta duobus poſtea electis diſcipulis: hunc qui Chriſtum rogauit, vt Ioannis exemplo ſe quoque doceret orare, vnum aliquem ex ſeptuaginta duobꝰ diſcipulis fuiſſe putat. Non diſſimile vero: ſed incertum.

Cum oratis dicite, Pater ſanctificetur nomen tuum.] Siue ſemel tantum, ſiue, vt alii volunt, bis hanc orationis formulam Chriſtus tradiderit, illud certum ſententiam, & ſummam rei eandem eſſe hanc atque illam, quæ apud Matthæum ponitur. De verbis dubitatur, num totidem hîc, atque illîc recitentur. Nam Græci quidem fere omnes codices, atque Syriaci omnia le- B gunt vno tantum, aut altero mutato verbo, quæ apud Matthæum leguntur. Itemque Græci auctores Theophyl. & Euthym. interpretantur. Libri vero Latini omnes non legunt, *Qui es in cælis*: nec, *Fiat voluntas tua, ſicut in cælo, & in terra*. Et olim hæc apud Lucam lecta non fuiſſe perſpicuum eſt ex Auguſt. in Enchi. c. 115. & 116 & ex Beda in huius loci comment. Nec quiſquam vnquam, quod ſciam, Latinus legit interpres. Nam quod idem Auguſt. ſer. 28. de ver. Domini ſecundum Lucam, & Ambroſ. libr. 5. de ſacram. c. 4. totidem hîc atque apud Matthæum petitiones ponunt, non ideo feciſſe arbitror, quod hîc totidem legerint: ſed quod cum vellent dominicā orationem explicare, ex Matthæo ſumpſerint, quæ apud Lucam deſiderabantur. C Quemadmodum ſi quis Deus paſſionem exponens, etiamſi vnum aliquem Euāgeliſtam interpretaretur, ab aliis ſumeret, quæ ille non diceret. Itaque noſtram lectionem magis hoc loco incorruptam, quam Græcā eſſe puto: & quia Latini omnes auctores ita legunt, & quia facilius fuit aliquem Græcum, cum videret plura apud Matthæum, quam apud Lucam legi, vitium ratum ex Matthæo in Lucam tranſcribere, quæ deeſſe videbantur, quam ex Latinis delere exemplaribus, quod habebant. Quis enim potuit eſſe tam audax, vt deleret, ea præſertim, quæ cum apud alterum eſſent Euangeliſtam, reponenda potius, ſi non legerentur, videri poterant? Huius igitur orationis dominicæ ex- D plicationem in Matthæi commentariis ca. 6. 9. 10. 11. 12. 13. reperies.

Et ait ad illos, Quis veſtrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte.] Hanc ſimilitudinem, quæ per quatuor ſequentes verſus explicatur, ſolus narrauit Lucas, fecitque optimo conſilio, vt præſcripto orationis medicamento eius etiam vſum declararet, & qua ratione ſciebat hoc Chriſtum dixiſſe, eadem ipſe litteris mandandum putauit, ne nos lateret, quod diſcipulos ſuos Chriſtus, ne orationis fructu priuarentur, latere noluiſſet. Docuerat illos rationem orandi, oportebat & orationis vim atque fructum exponere, quo libentius eo, quem petierant orandi modo, iniecta E ſpe, quod poſtularent, impetrandi vterentur. Oportebat & naturali humani ingenii morbo mederi. Solemus ſi ſemel, aut iterum aliquid à Deo petentes non impetramus, & impetrandi ſpem abiicere, & orandi ſtudium relaxare, nonnunquam etiam nutare fide. Non ſecus atque ægroti, qui ſi ſumpto ſemel medicamento non continuo ſanati fuerint, medicum accuſant, medicamentum deteſtantur, nec adduci poſſunt, vt iterum ſumant. Vtrumque igitur hac ſimilitudine facit Chriſtus. & ad orandum diſcipulos hortatur, propoſita ſpe quiduis, ſi perſeuerauerint, conſequendi, & monet, ne deſperent, ſi primo, aut ſecundo orantes conſecuti non fuerint quod poſtulabant: tandem conceſſurum Deum eſſe quod petant, vt Cyrillus apud D. Thomam obſeruauit. Id probat argumento à minore ad maius. Id vos faceretis, qui homines, & mali eſtis, multo igitur magis Deus faciet, qui Deus,

Perſeuerandum eſſe in oratione hac ſimilitudine docetur.

A & bonus eſt. Quemadmodum in ſimili argumentatione verſ. 13. concludit: *Si ergo vos, cum ſitis mali, noſtis bona data dare filijs veſtris, quanto magis pater veſter de cælo dabit ſpiritum bonum petentibus ſe?* Eodem ſpectat parabola illa viduæ iniquum iudicem interpellantis, quæ ponitur infra c. 18. 2. Quod ergo dicit, *Quis veſtrum?* maiorem habet emphaſim, quam ſi ſimpliciter dixiſſet, quis habet amicum? Argumentatur enim ex illis ipſis quibuſcum loquebatur, & ex ſe ipſis coniecturam facientes confiteri cogit nihil Deum continenter, & cōſtanter orantibus negaturum. Hoc eſt, quod ait Eccleſiaſticus c. 18. 22. *Non impediaris orare ſemper, & ne verearis vſq; ad mortem iuſtificari.* Et D. Paulus Epheſ. 6. 28. B *Per omnem orationem, & obſecrationem orantes omni tempore in ſpiritu, & in ipſo vigilantes in omni inſtantia, & obſecratione pro omnibus ſanctis*, & ad Coloſ. 4. 2. *orationi inſtate, vigilantes in ea cum gratiarum actione*, 1. Theſ. 17. 18. *Sine intermiſſione orate, in omnibus gratias agite.* Hæc ſola ſunt arma, quibus inuictus expugnatur Deus. Vinci ſe à nobis patitur, cum rogatur.

Et ibit ad illum media nocte.] Incommodiſſimo tempore cum minime credibile erat eum de lecto ſurrecturum, vt petenti mutuo panes daret. Nam & hoc ipſum eſt argumentum à minori ad maius. Si media nocte dabit propter amici rogantis obſtinatam perſeuerantiam, multo magis quouis alio tempore dabit. Indicat etiam nos, cum dicit *media nocte*, nullum C tempus etiam noctis medium, quod maxime eſt reficiendis ſomno corporibus neceſſarium, orationi incommodum ducere debere. Recte in hunc locum ſcribit Ambroſius, *Quis autem amicior nobis, quam qui pro nobis corpus ſuum tradidit? Petijt ab hoc media nocte panes Dauid, petijt, & accepit. Petijt enim quando dicebat, Media nocte ſurgebam ad confitendum tibi: ideo meruit hos panes, quos appoſuit nobis edendos. Petijt cum dicit, Lauabo per ſingulas noctes lectum meum: nec enim timuit ne excitaret dormientem, quem ſciebat ſemper excubare vigilātem. Et ideo ſcriptorum memores, noctibus ac diebus orationi inſtantes, peccatorum noſtrorum veniam poſtulemus. Nā ſi ille tam ſanctus, & qui regni erat neceſſitatibus occupatus ſepties in* D *die laudem Domino dicebat, matutinis & veſpertinis ſacrificijs ſemper intentus: quid nos facere oportet, qui eo amplius rogare debemus, quo frequentius carnis, ac mentis fragilitate delinquimus.*

Pſ. 118. 62.

Pſalm. 6. 7.

Dauidis exemplo ſæpe orare debemus.

Pſ. 118. 164.

Amice, accommoda mihi tres panes.] G. χρῆσον μοι τρεῖς ἄρτους, mutuo da mihi tres panes. Tres, vt opinor dixit, quia vno ipſi qui petebat, altero amico opus erat, & tertium oportebat eſſe communem, ſi forte vnus vni non eſſet ſatis. Propoſuit enim ſimilitudinem ſumptam de medio, & ex rebus iis, quæ fieri ſolent. Solent autem ſingulis conuiuis ſinguli panes apponi, deinde communis aliquis panis reſeruari, qui ſit, ſi cui panis defuerit, ſupplementum. Hic litteralis eſt ſenſus, alle- E goricum & myſticum, quia noſtri nō eſt inſtituti, prætermittimus. Si quis tamen deſiderat, Origen. ſiue Cyrillum Alexand. legat, lib. 5. in Leuit. legat Auguſt. ſer. 29. de verb. Domini ſecundum Lucam: legat Bedam, Theophylact & Euthym. in commentariis. Tractat & Tertullianus ſubtiliter hunc locum libr. aduer. Marcionem 4. hinc etiam illius deliria coarguens. *Cum dicit, Amice, ſupplicem repræſentat.*

6. Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo, quod ponam ante illum.] Duas affert cauſas, cur tam importuno tempore ad amicum veniat, & cur ſibi, quos petit panes, dare debeat: quod amicus ad ſe de via feſſus, famelicusque diuerterit, quod plus ad mouendum habet ponderis, quam ſi ſibi petiuiſſet, iuſtior enim videtur cauſa pro alio, quam pro ſe petendi: & dum amico ab amico, non ſibi ipſi petit, indicat ſe idem pro illo, à quo petit, in ſimili cauſa facturum

A cturum eſſe, itaque perinde quodammodo eſt, ac ſi illi ipſi à quo petebat, peteret, & quod nihil penitus habeat, quod in cęnam illi præbeat, ac ne panem quidē. Facit etiam ad impetrandi facilitatem, quod non delicatas carnes, non pretioſa vina, ſed panes petit, vnde magis intelligi poterat eius inopia, & eo minus negari ab amico, quod petebatur, quo erat vilius. Et hîc ſi quis myſticum quærit ſenſum, eos quos modo citauimus, auctores legat.

7. Noli mihi moleſtus eſſe.] Nō erat vero ſimile ita amicum amico reſponſurum, ſed pertinebat ad argumentum: quo vti volebat Chriſtus, vt ita reſponderet, vt appareret, quantum importuna, & vrgens perſeuerantia valeret. Ideo per hypotheſim dixit, intelligitur e- B nim, ſi ille reſpondeat, id eſt, quamuis ille ita reſpondeat: tamen ſi aliter non propterea terreatur, neq; diſcedat, ſed inſtet, pulſet, vrgeat, tandem extorquebit. Si enim ſtatim petenti dediſſet, nō apparuiſſet, quam vim perſeuerantia habuiſſet, qua potiſſimum in re totum argumenti momentum erat.

Iam oſtium clauſum eſt.] Excuſat omnia, quę pro tempore videbātur eſſe poſſe probabilia, quod ianua eſſet clauſa, q̄ moleſtum, & fortaſſe periculoſum eſſet, intempeſta nocte aperire: quod ipſe iam eſſet in lecto, & ſurgere ſine moleſtia non poſſet, quod pueri etiam ſecum eſſent, ita vt nemo eſſet domi, qui dare poſſet, niſi magno ſuo incommodo de lecto ſurgeret. Denique recte Euthym. dicit, & ea quæ alter amicus panes pe- C tens dicit, & alter negans reſpondet, eo pertinere omnia, vt appareat & petitionem fuiſſe maxime neceſſariam, & repulſionem fuiſſe iuſtiſſimam. Pueros hîc nō famulos, ſed filios interpretor, quemadmodum Tertul. lib. 4. contra Marci. & Theophyl. tum quia non παῖδες, ſed παιδία dicta ſunt, quo verbo filii potius, quam famuli vocari ſolent, & quia in eodem lecto, aut certe in eodem cubili erant, vtrumque enim κοίτη ſignificare poteſt.

8. Et ſi perſeuerauerit pulſans.] Hæc verba in Græcis codicibus non leguntur, legunt tamen Amb. & Beda, & videntur eſſe ad explendam ſententiam neceſſaria.

Dico vobis, etſi non dabit illi ſurgens, eo quod amicus eius ſit, propter improbitatem tamen ei ſurget, & dabit illi quot- D *quot habet neceſſarios.* Hæc non videntur in Deum conuenire, neq; propterea dicta eſſe, vt ad illum accōmodentur: ſed vt magis intelligatur, quantum perſeuerantia valeat, cum impetret aliquando, quæ amicitia impetrare non poteſt. Nec enim Deus inuitus, &, vt ſe faſtidio liberet importunas audiendi preces, petita concedit: ſed latet etiam hic argumentatio à minore ad maius: ſi ille non propter amicitiam, ſed propter improbitatem ſolā petentis fecit, quanto magis Deus faciet qui non amicus modo, ſed etiā pater nobis eſt? vt concludet ver. 13. *quanto magis pater veſter de cælo dabit ſpiritum bonum petentibus ſe?* Quamquam & hoc ad Deum poſſumus aliqua ratione accommodare, vt ſi- E gnificetur, etiam Deum non ſolum amicis, verum inimicis etiam ſuis, id eſt peccatoribus non propter amicitiam, & gratiam à qua illi alieni ſunt, ſed propter ipſam orationis perſeuerantiam tandem conceſſurum eſſe, quod petant, ἀναίδειαν recte noſter interpres improbitatem vertit, quamuis nomen proprie impudentiam ſignificet. Probus enim Latine dicitur qui verecundis, honeſtis, & minime importunis, & moleſtis eſt moribus. Vult Deus impudentes quodammodo, & importunos in petendo nos eſſe.

Perſeuerantia in oratione Deū flectit.

9. Et ego dico vobis.] Qui paulo ante dixi fore, vt amicus ille importunis amici precibus ſurgeret, & amico, quod petebat, daret, hoc etiam dico fore, vt petentibꝰ vobis & Deum perſeueranter orantibus detur. Hæc eſt ſuperioris accommodatio parabolæ, & argumenti,

A quod in ea latebat, explicata cōcluſio. Sed omnia quæ ſequuntur vſque ad ver. 27 apud Matth. c. 7. 7. & ca. 9. 32. & ca. 12. 22. à nobis tractata ſunt.

27. Factum eſt autem, cum hæc diceret.] Hæc hiſtoria à ſolo ſcribitur Luca, vna enim eſt, ex quibus eius in ſcribendis rebus à Chriſto geſtis diligentia commendatur, quamuis ab Irenæo lib. 3. c. 14 prætermiſſa. *Factum eſt*, inquit, *cum hæc diceret*: Non dubito quin voluerit Euangeliſta materiam his verbis, & occaſionem futuræ hiſtoriæ declarare. Cum enim dicturus eſſet mulierem quandam de media turba ſublata voce clamaſſe, *Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ ſuxiſti*, voluit prius exponere, quare commota fuiſſet, vt ita clamans Chriſtum laudaret. Exaudiuerat Chriſtum mirabilia B docentem, Phariſæos penitus reuincentem, multo vero mirabiliora facientem viderat, eiicientem dæmonium ver. 14. muto ſermonis facultatem dantem, erupit igitur in hanc vocem, *Beatus vēter qui te portauit, & vbera quæ ſuxiſti.* Et cętera turba quæ miraculum idē conſpexerat, admirata fuiſſe dicitur, v. 14. ſed ſola hæc mulier continere ſe non potuit, quin admirationem ſuam clamore, laudibuſq; declararet: idcirco quid illa ſolum dixerit, ab Euangeliſta narratur.

Extollens vocem quædam mulier de turba, dixit.] Emphaſim ſingula habēt verba, & quod dicit, *Extollens vocem*, magnum enim declarat affectū, magnamq; fidem in clamorem erumpentem. Ex intimis animi ſenſibus lo- C quebatur, quæ quanta poterat maxima contentione clamabat. Alte enim, vt obſeruauit Euthym. in eius animum Chriſti ſermo deſcenderat, & quod dicit *quædam mulier*, quibꝰ verbis nō ſolum mulierem, ꝙ ipſum per ſe mirum erat: ſed etiam ignotam, atq; obſcuram fuiſſe indicat, propterea non appellat nomine, ſed vocat quandam, quemadmodum vocare ſolemus homines ignobiles. Eodem pertinet, quod addit, *de turba.* Quod etſi proprie ſignificat de media turba clamaſſe, non de turba, id eſt de media fuiſſe plebe, tamen indicat fuiſſe plebeiam, cū in media fuerit turba. Omnia ad commendandam mulieris fidem pertinent, quod viris, qui ſibi ſapientes eſſe videbantur, non credentibus, ipſa & mulier ſexu minus doctrinæ, myſteriorū- D que capaci, & rudis de plebe crediderit, & ita crediderit, vt cum continere erumpentis fidei impetum non potuerit, quaſi afflata numine clamauerit. Animaduertit hoc & admonuit Theophyl. & Beda, *Magnæ* inquit Beda, *deuotionis. & fidei hæc mulier oſtenditur, quæ Scribis, & Phariſæis Dominum tentantibus, ſimul & blaſphemantib. tanta eius incarnationē præ omnibus ſynceritate cognoſcit, tanta fiducia confitetur, vt & præſentium procerū calumniam, & futurorum confundat hæreticorum perfidiam.*

Beatus venter qui te portauit, & vbera, quæ ſuxiſti.] Synecdoche eſt, qua pars pro toto ponitur. Voluit enim matrem Chriſti beatam dicere: ſed matrē eius per ventrem, & vbera deſcripſit, & maiore orationis gratia, atq; efficacitate dum eas nominat partes, quæ gene- E rando, alendoque Chriſto maxime ſeruierant, ventrē qui concepit, geſtauit, ac edidit, & vbera quæ lacte editum aluerunt, & ad muliebrem conſuetudinē, laudantiſque perſonam magis accommodate. Solēt mulieres eas potiſſimum duas partes & in laudem, & in vitium nominare, infra c. 23. 29. *Ecce venient dies, in quibus dicent, Beatæ ſteriles, & vētres qui non genuerūt, & vbera, quæ non lactauerunt.* Beatā igitur hæc mulier Chriſti matrem appellauit, ſe beatam non per ſe ipſam, ſed ꝙ Chriſtum genuiſſet, aluiſſetque. Hanc etiam vim habet illa totius ex duabus partib. facta deſcriptio: quaſi non ob aliam cauſam, quam propter ventrem, & vbera, id eſt, ꝙ Chriſtum genuiſſet, beatam dixerit. Non nego maius aliquid de Chriſti matre hanc mulierem cognouiſſe, etſi id pleriq; negant: ſed illud certū, omnem

Beata cur dicta ſit Chriſti mater.

nem eius fœlicitatem ad ventrem, vberaque retuliſſe. quaſi tam fœlix, tam ſancta etiã, ſi vis, futura non fuiſſet, niſi peperiſſet Chriſtum. Quod hoc ſenſu verum eſt, vt intelligamus non fuiſſe Deum tantum illi collaturum gratiæ, niſi Chriſti dignam matrem efficere voluiſſet. Probat ex hoc loco Tertul. in lib. de carne Chriſti, & lib. 4. contra Marcionem Chriſtum verum habuiſſe corpus, quod Marcioniſtæ negabant, quando venter ipſum portauit, vberaque lactauerunt. Probat Beda contra Apollinariſtas, vt opinor, qui Chriſtum per Mariam tanquam per canalem tranſiiſſe dicebant, carnemque non ex illa, ſed cœlo traxiſſe, eam vere Chriſti fuiſſe matrem: ſiquidem beatus vocatur eius venter, quod Chriſtum portaſſet, beata vbera, quod Chriſtũ lactauiſſent. Idem & Theop. argumentatur.

Marcioniſta, & Apollinariſta refutantur.

Caluini in Harmonia inepta expoſitio reprehenditur.

28. *Quinimo, beati qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud.*] Refellenda in primis eſt interpretatio Caluini, qui putat hanc phraſim negare quod dictum fuerat, & affirmare quod dictum non fuerat. Quaſi neget Chriſtus matrem ſuam beatam fuiſſe, beatos vero eos eſſe dicat, qui verbum Dei audiant, atque cuſtodiant. Quod ille hæretico in ſanctiſſimam virginem facit odio, dignus qui à Grammaticis verberetur, quod linguæ proprietatem ignoret. Poterat ex vno ex præceptoribus ſuis diſcere contrarium, qui in hunc locum ſcribens admonuerat, μενοῦνγε, nec affirmare, neque negare quod dictum ſit. Atqui ille ipſe, ſi melius proprietatem perpendiſſet vocis, intellexiſſet affirmare potius quod dictum ſit. Perinde enim eſt ac ſi dicas, imo potius: qui antem dicit potius, vtrumq; & quod dictum eſt, & quod dicendum, affirmat, ſed dicto dicendum præponit, vt ſi aliquo dicente, Bonum eſt argentum, reſpondeas, imo potius aurum, non negas, ſed affirmas argentum eſſe bonum, cæterum aurum melius eſſe dicis. Quin, etiamſi Chriſtus diſertis dixiſſet verbis, non eſt beatus venter, qui me portauit, & vbera quæ ſuxi: ſed beati ſunt qui audiunt verbũ Dei, & cuſtodiunt illud, nõ poſſet colligere Caluinus Chriſtum, quod mulier dixerat, negauiſſe. Quemadmodũ ex eo quod dicit *Miſericordiam volo, non ſacrificium.* Mat. 9. 13. colligi non poteſt Deum ſacrificium nolle: ſed minus quam miſericordiam velle. Et ex eo quod dicit Matt. 10. 20. *Non eſtis vos qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis,* non ſequitur non fuiſſe Apoſtolos qui loquerentur, ſed Spiritum potius ſanctum fuiſſe, qui in ipſis loquebatur. Sæpe enim docuimus eiuſmodi locutionibus id quod abſolute negari videtur, non abſolute, ſed alterius comparatinoe negari. Atq; ad eundem modum intelligendum foret, ſi Chriſtus dixiſſet, non venter qui me portauit, ſed qui audit verbũ Dei, & cuſtodit illud, beatus eſt: non enim ventrem qui ſe portauerat, beatũ negaſſet: ſed minus beatum, quam qui verbum Dei audiret, cuſtodiretq;, eſſe ſignificaſſet. Quanto magis, cum non dixerit, beatus non eſt venter, ſed μενοῦνγε, imo potius, *beati qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud?* Quibus, vt diximus, verbis tantum abeſt, vt neget vẽtrem qui ſe portãrat, beatum eſſe, vt potius affirmet, vt Beda, & Theophyl. in comment. & Chryſoſt. apud D. Thom. obſeruarunt. At cur iſto ipſo modo Chriſtus reſpõdet? Cur, cum quidã illi concionanti nũtiaſſet, *ecce mater tua, & fratres tui foris ſtant, quærentes te,* reſpondit? *Quæ eſt mater mea, & fratres mei? & extendens manum in diſcipulos ſuos dixit, ecce mater mea, & fratres mei. Quicumq; enim fecerit voluntatem patris mei qui in cœlis eſt, ille meus frater, & ſoror, & mater eſt* Matth. 12. 47. 48. 49. 50. An negauit Mariam matrem ſuam eſſe? Minime vero: ſed quia in prædicando Dei verbo erat occupatus, arripuit ex iis, quæ ille nuntiauerat, occaſionem miniſterium ſuum, & fructum prædicationis, verbique Dei commendandi. Tu mihi nuntias matrem, & fratres meos adeſſe, quaſi magnum putes, vt re vera eſt, matrem ad fratrem meum eſſe: ego vero tibi denuntio, eos, qui voluntatem, quam ego prædico, patris mei faciunt, melioris eſſe conditionis, quam ſi mater, aut fratres mei, id eſt, quam ſi mihi ſola carne coniuncti eſſent. Eodem modo hîc ex iis, quæ mulier illa vere dixerat, beatum eſſe ventrem, qui portaſſet Chriſtum, & vbera, quæ ſuxiſſet, occaſionem accepit verbi Dei, quod prædicabat commendandi, quod beatiores homines, quam venter, & vbera poſſet facere. Nam & ipſam matrem ſuam beatiorem eſſe, quod verbum Dei audiſſet, cuſtodiſſetque, quam quod ſe corporaliter genuiſſet. Magis enim beata fuit quod mente, vt Aug. & alii Patres loqui ſolent, quam quod corpore Chriſtum concepiſſet. Sicut Eliſabeth illi dixit, *beata quæ credidiſti.* c. 1. 45. Beatiores ergo *qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud,* quia mater ipſa Chriſti hinc, quam inde beatior: & quia illa ipſa beata non fuiſſet, etiamſi corpore Chriſtum genuiſſet: niſi verbum Dei audiſſet, & cuſtodiſſet illud, vt Chryſoſtom. apud D. Tho. docet. Prudenter adiecit, *& cuſtodiunt illud.* quia audire, & non cuſtodire, maiorem potius condemnationem, quam gloriam affert. *Melius enim erat illis non cognoſcere viam iuſtitiæ, quam poſt agnitionem retrorſum conuerti ab eo, quod illis traditum eſt, ſancto mandato. Contigit enim illis illud veri prouerbij, Canis reuerſus ad ſuum vomitum, & ſus lota in volutabro luti* 2. Petri 2. 21. 22. *Non,* inquit, *auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur* Ro. 2. 13. &, *eſtote factores verbi, & non auditores tantum, fallentes voſmetipſos: quia ſi quis auditor eſt verbi, & non factor, hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo: conſiderauit enim ſe, & abijt, & ſtatim oblitus eſt, qualis fuerit* Iacob. 1. 22. 23. 24. *Omnis,* inquit Chriſtus, *qui audit verba mea hæc, & facit ea, aſſimilabitur viro ſapienti, qui ædificauit domum ſuam ſuper petram, & deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit, fundata enim erat ſuper petram. Et omnis, qui audit verba mea hæc, & non facit ea, ſimilis erit viro ſtulto, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam, & deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna,* Matth. 7. 24. 25. 26. 27. Accuſat Caluinus nos, quod verba huius mulieris ſoleamus in Eccleſia ſine Chriſti correctione recitare. Malignus ſimul, & ſtultus calumniator eſt, iniuriamque non nobis modo, ſed ſanctæ etiam illi mulieri facit, quæ plena fide exclamauerat, *beatus venter qui te portauit.* Malignus eſt, qui odio hoc dicit Eccleſiæ, ſtultus, quia nec mulieris verba, nec conſuetudinem noſtram intelligit, iniuriam nobis, & illi facit, quia & illius dictum, & conſuetudinem noſtram non intelligens in deteriorem partem interpretatur. Putat enim mulierem illam Chriſti matrem propter ſolam eius generationem remota fide, remota caritate, qua ſemper Chriſtum animo geſtabat, beatam prædicaſſe, quod paulo ſupra refutauimus. Putat nos, cum dicimus *Beata viſcera Mariæ virginis, quæ portauerunt æterni patris filium,* viſcera tantum virginis, & corporalem eius generationem laudare. Errat, beatiorem virginem animo, quam corpore, ſpirituali, quam corporali Chriſti conceptione credimus, ac prædicamus. Cur igitur correctionem Chriſti non addimus? quia non id agimus, vt alios omnes, qui verbum Dei audiunt, atque cuſtodiunt: ſed vt ſolam matrem Chriſti laudemus, & eam ipſam non quocumque titulo, ſed illo ſolo, quod mater ſit Chriſti, huius mulieris imitatione laudemus. Cæteros fœlicitatis eius titulos non addimus quidẽ tunc, ſed non excludimus. Aliàs addere ſolemus, & quidem tam amplos, atque magnificos, vt iſte ipſe ſerpens, qui

Oſea. 6. 6.

Libr. de S. Virginitate ſapitur 3.

Nõ ſatis eſt audire Verbum Dei, niſi cuſtodias.

Alia Caluini calumnia diluitur.

qui ſe nunc B. Virginis honorem valde tueri ſimulat, crepet inuidia. Addimus Chriſti correctionem, cum populum docemus, cum Euangelium hoc in ſacrificio recitamus, cum id agimus, quod Chriſtus agebat, vt doceamus populum, in quo potiſſimum vera beatitudo conſiſtit.

29. *Turbis autem concurrentibus.*] Quod ſequitur vſq; ad ver. 34. Matthæus etiam c. 12. 39. ſcribit, atque illic nos etiam expoſuimus. Cæterum Lucas & connexionem, & occaſionẽ huius ſententiæ prætermiſit, quam Matthæus declarauit. Narrat, cum Chriſtus dæmonium illud mutum eieciſſet, turbæq; miratæ eſſent, Phariſæos, Scribaſque dixiſſe, *in Beelzebub principe dæmoniorum eiicis dæmonia:* Chriſtum calumniam refutaſſe, probaſſeque non in Beelzebub, ſed *in ſpiritu Dei* imperare dæmonibus: adieciſſe, qui in Spiritum ſanctum, vt illi faciebant, blaſphemaſſet, ei nec in hoc ſæculo, nec in altero peccatum remittendum, quod Lucas hiſtoriæ ordine non ſeruato narrat c. ſequenti v. 10. Tunc Phariſæos, & Scribas quoſdam ſignum à Chriſto de cœlo petiuiſſe, quo certius, quod dicebat, comprobaret: ipſum reſpondiſſe, quod illic Matthæus, hîc Lucas ait, *Generatio hæc generatio nequam eſt.*

36. *Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit.*] Totam hanc oculi, & corporis comparationem quæ ponitur à Luca à ver. 34. vſque ad hunc locum, apud Matth. c. 6. 21. explicauimus. Nunc ea tantum, quæ hoc verſu dicuntur, quoniam Matthæus non dixit, explicanda nobis ſunt, eo diligentius, quo obſcuriora ſunt, & totius ſimilitudinis, & argumenti concluſionem continent. Difficultas in eo conſiſtit, quod ταυτολογία eſſe, & idem ex eodem concludi videatur. *Si ergo corpus tuum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & ſicut lucerna fulgoris illuminabit te:* perinde eſt ac ſi diceret, ſi fuerit lucidum totum, erit lucidum totum. Qui optime omnium exponere videntur, ad hunc modum exponunt. Dicunt non concludi omnino idem, quod in antecedente ſumptum erat, ſed idem cum ſimilitudine, & comparatione quadam. Sumptum fuerat, ſi totum corpus tuum lucidum fuerit: concluditur, non quidem totum lucidum fore, ſed quomodo lucidum erit, nempe, ita vt ſi lucerna aliqua fulgente illuminaretur. Hoc pluribus, atque melioribus auctoribus placuit. Alii Latinam lectionem ex Græca corrigunt. Legunt hoc modo Græci, ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζῃ σε, ſicut quando lucerna fulgore illuminat te. Vnde coniecturam faciunt legendum eſſe Latine, vt cum lucerna fulgoris illuminabit te. Minus hoc mihi placet, quia & Latina verba corriguntur, & correctio nihilo meliorem reddit ſenſum. Fingamus enim noſtrum interpretem eo modo vertiſſe, quis obſecro erit ſenſus, vt ſi cum lucerna fulgoris illuminabit te? Quis enim ita locutus fuiſſet? Fingamus aptioribus vertiſſe verbis, & ad verbum expreſſiſſe Græca, vt quando lucerna fulgore illuminabit te: quis tamen erit ſenſus, quomodo tautologia fugietur? Nam quod illi quos paulo ante diximus, auctores reſpondent, non idem concludi, quod ſumptum fuerat: ſed idem aliter, idem comparatione magis explicatum: ideo non probo, quia neminem hominem prudentem ita locuturum, aut argumentaturum fuiſſe perſuadere mihi poſſum: ſi totum corpus tuum lucidum fuerit, erit lucidum totum, ſicut quando lucerna illuminabit, aut illuminauerit te: nam etſi in concluſione comparatio adhibetur, tamen meo quidem iudicio tautologiam non tollit. Adde, quod ipſa Græca verba mihi non videntur congruentem habere ſenſum. Si enim Græce eſſet ὡς ὅταν λύχνος ἀστραπῇ φωτίζει σε, vt quando lucerna illuminat te, ſententia eſſet tolerabilis: cum autem dicat ὡς ὅταν φωτίζῃ σε, vt quando lucerna illuminauerit te, tempus profecto illud ſubiunctiui modi ſententiam corrumpit, & inſolentem reddit. Si qua iſti auctores in Latinis, ea ego licentia in Græcis corrigendis vti vellem, ita mea quidem ſententia corrigerem, vt nihil in ſenſu inſolens, nihil durum remaneret: vnam tantum litteram tollerem, vt vbi legitur σῶμα corpus, dicerem ὄμμα oculus, & ſententia eſſet congrua, ſi ergo oculus tuus lucidus fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum (ſcilicet corpus) & ſicut lucerna fulgoris illuminabit te, ſub. oculus tuus. Noſtrum enim interpretem non legiſſe Græce, φωτίζῃ, ſed, φωτίσει, ex eius verſione manifeſtum eſt, & ſententia ipſa poſtulat, quæ multo profecto melior Latinæ, quam Græcę lectionis eſt. Si poſſem huius correctionis meę auctorem aliquem bonum inuenire, nihil dubitarem affirmare ita eſſe legendum: quamuis aliter noſter legiſſet interpres, non ſatis emendatum nactus codicem. Sed, vt ſæpe teſtor, in corrigenda ſacrarum litterarum lectione non quæro laudem ingenii, μὴ κινεῖ γραμμάν, vt Græco apud Platonem prouerbio monemur. Ergo quia nolo lectorem cogere vt meam probet correctionem, aliam ſalua Latina Græcaque lectione, quam nunc habemus, interpretationem adhibebo. Priori loco dicitur. *Si totum corpus tuum lucidum fuerit:* poſteriore vero non dicitur, erit lucidum totum corpus, ſed, *erit lucidum totum,* quod quia ad corpus omnes interpretes referunt, tautologiam vitare non poſſunt. Ego non refero ad corpus, ſed ad totum abſolute, ad omnia, quæ homo habet. Quemadmodum ſi per negationem dixiſſet, ſi totum corpus tuum lucidum fuerit, nihil erit quod non ſit lucidum. Nam in toto corpore omnia comprehenduntur. Quod hoc modo melius intelligetur, oculum, vt ait Auguſt. lib. 2. qq. Euang. c. 15. intentionem hominis vocat, totum vero corpus, vt ego quidẽ arbitror, omnes ſimul hominis facultates, quæ tanquã membra diuerſa corpus vnum efficiunt, totum autem abſolute omnes actiones humanas, quæ ex facultatibus proficiſcuntur. Ergo argumentatur ad hunc modum: ſi oculus tuus lucidus fuerit, id eſt ſi intentio tua fuerit recta, totum corpus tuum, id eſt, omnes aliæ tuæ facultates lucidæ, & rectæ erunt: ſi autem totum corpus tuum, id eſt omnes tuæ facultates, fuerit lucidum, totum omnino, id eſt quidquid inde proficiſcitur, lucidum, ac rectum erit, quia (ſub. oculus tuus) ſicut lucerna fulgens te totum illuminabit. *Et,* n. accipio pro, Quia, per Hebraiſmum, vt ſæpe aliàs. Sic opinor planus eſt ſenſus.

37. *Et cum loqueretur.* Auguſtinus lib. 2. de conſen. Euangel. cap. 39. & 75. & Beda in commentariis huius loci exiſtimant Lucam hîc ordinem hiſtoriæ non ſeruare, ſed res diuerſo geſtas tempore coniungere. Nam inter ea quæ ante narrauit, & hoc quod nunc narrare incipit, ea accidiſſe omnia, quæ Matth. à capite 12. vſque ad 23. ſcribit: ideo non dixiſſe Lucam cum hæc loqueretur, ſed. *cum loqueretur,* quaſi ſenſus ſit, cum non quidem tunc, ſed aliquando loqueretur, *rogauit illum quidam Phariſæus, vt pranderet apud ſe.* Libentius hîc ſequor Euthymium, qui hæc, quæ ſequuntur eodem loco, eodemque tempore accidiſſe putat quo ſuperiora. Nam quod Auguſt. & Beda notant, non dixiſſe Lucam, cum hæc loqueretur, ſed, *cum loqueretur,* non magni mihi videtur eſſe momenti. Quid enim intelligi voluit tunc locutum fuiſſe Chriſtum, niſi quæ paulo ante commemorauerat, cum eum Phariſæus inuitauit? Quod ſi non intellexiſſet ſuperiora locutum fuiſſe, quorſum dixeſſet, *cum loqueretur?* quid enim ad rem attinebat dicere à Phariſæo inuitatum fuiſſe, *cum loqueretur,* aut cum ſileret, ſi tem-

Nõ eſſe hoc loco ταυτολογίαν concedendum.

Latina lectio nõ facile mutanda. Ne moueto lineam.

ſi tempus ſignare voluit? Voluit ergo tempus procul- A dubio deſcribere, quo id, quod dicturus erat, accidiſſet, non deſcripſit, ſi non intellexit, *cum loqueretur* ea, quæ dicta ſunt. Quin inde ſumo, vt hanc opinionem probem, argumentum, vnde Auguſtinus & Beda ad probandam contrariam argumentantur. Quod Lucas nõ dicat, cum hęc loqueretur: ſed abſolute *cum loqueretur.* Niſi enim Euangeliſta putaſſet facile lectorem ex pręcedentibus intellecturum, quænam eſſent ea, quæ cũ locutum fuiſſe diceret, vtique declaraſſet dicens, cum aliquando ad turbas loqueretur, aut aliquid ſimile. Cum ergo non declarauerit, voluit nos ea, quæ paulo ante dixerat, intelligere locutum fuiſſe. Apparet autẽ ideo hoc Euangeliſtam dixiſſe, vt doceret, qua occa- B ſione & inuitatus fuiſſet à Phariſæo, & apud eum Phariſæorum ſuperſtitionem redarguerit. Cum Chriſtum dæmoniũ eiicientem, turbamq; docentem, Phariſæos redarguentem audiuiſſet, ipſe licet Phariſæus etiam eſſet, tamen volens fortaſſis oſtendere ſe non tam alieno ab eo eſſe animo, inuitauit.

38. Et ingreſſus recubuit.] Cur ſoleret Chriſtus ad conuiuia inuitatus ire, ſæpe diximus. Quærebat vbique animas, & eſcis aliquando capiebat. Nam accuſatus aliquando, quod cum publicanis & peccatorib. manducaret & biberet, hac ratione ſe defendit, *non indigent, qui ſani ſunt, medico: ſed qui male habent, non veni vocare iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam*, ſupra ca. 5. 31. 32. C Quod ait Euangeliſta, *& ingreſſus recubuit*, perinde eſt, ac ſi diceret, ſtatim vt ingreſſus eſt, ne lotis quidem manibus recubuit, propterea enim dicit Phariſæum miratum fuiſſe.

Phariſæus autem cœpit intra ſe reputans dicere.] G. ὁ δὲ φαρισαῖος ἰδὼν ἐθαύμασεν. Phariſæus autẽ cum vidiſſet, miratus eſt. Cum vidiſſet ſcilicet eum ſtatim accumbere, nec lauiſſe prius manus: magna enim religione Iudæi omnes, inprimiſque Phariſæi ſolebant & ante prandium, & in ipſo prandio lauare, vt conſtat Marc. 7. 4. & Ioan. 2. 6.

Quare non baptizatus eſſet ante prandium.] G. ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου, quia lotus non fuerat ante prandium. Noſter interpres ipſum Gręcum baptizandi verbum retinuit. Quod facit aliquando cum de ceremonialibus illis Iudæorum lotionibus loquitur, vt Mar. 7. 4. Cum autẽ de Ioannis, & Chriſti baptiſmo, perpetuo. Credo non ſine cauſa. Vocabant ita Iudæi Græce loquentes, noluit Euangeliſta Iudæorum vſitatam mutare vocem. Eodemque conſilio noſter interpres ne Latine quidem mutare voluit. Ac fortaſſe ideo Ioannis, Chriſtiq; baptiſmus ita vocatus eſt, quia religionis ceremoniæ quædam erant, & ceremoniales illæ Iudæorum lotiones baptiſmi vocabantur. Credi poteſt Chriſtum ex induſtria hoc feciſſe, vt materiam reprehenſionis admirationiſq; Phariſæo præberet, ex eius vero admiratione occaſionem arriperet docendi, quam vana, & ſuperſtitioſa Phariſæorum opinio, & conſuetudo eſſet, qui animi neglecta munditie in lauandis, mundandiſq; corporibus omnem religionem & ſanctitatem ponerent.

39. Et ait Dominus ad illum.] Videns tanquam Deus intimas eius cogitationes, nec enim locutus fuiſſe dicitur, Auguſtinus ſerm. 3. de verbis Domini ſecundum Lucam.

Nunc vos Phariſæi?] Vim hoc loco huius particulæ *nunc* nemo, quod ſciam, ſatis declarauit. Nam nec qui contemptum dicunt præ ſe ferre: nec qui idem ſignificare ac ſi diceret, non ſolum aliàs, ſed etiam nunc cum minime conuenit, mihi ſuam interpretationem probant. Credo ego vim habere aduerſatiuæ dictionis, tanquam ſi diceret, ſi quemadmodum quæ foris, ita etiam quæ intus ſunt mundaretis, reprehendenda A non eſſet conſuetudo veſtra: nunc vero, cum id quod foris eſt diligenter mundetis, quod autem eſt intus rapina, & dolo plenum ſit, ſtulti & hypocritæ eſtis. Totam ſententiam vſque ad ver. 41. apud Matthæum expoſuimus.

41. Veruntamen quod ſupereſt date eleemoſynam.] Quod vertit noſter interpres, *quod ſupereſt*, Latini interpretes tribus modis exponunt. Alii, *quod ſupereſt*, facta rapinarum de quibus locutus fuerat reſtitutione, vt Lyran. Alii, *quod ſupereſt*, victui veſtro, atque veſtitui, vt Beda, Strabus, Hugo, citaturque in eandem ſententiam Gregor. à Gratiano 12. q. 1. c. Quia. Alii, *quod ſupereſt*, id eſt, quod vnicum vobis remedium reliquum eſt, eſt vt detis eleemoſynam. Sic idem etiam Beda, & B Bonauent. in comment. Græce eſt τὰ ἐνόντα pro, κατὰ τὰ ἐνόντα, pro facultatibus veſtris, pro vt quiſq; poteſt, vt Græci auctores Theophyl. & Euthym. interpretantur. Hic verus eſt ſenſus.

Et ecce omnia munda ſunt vobis.] Vulgaris hic quæſtio eſt, quomodo eleemoſynam Chriſtus vnicum ad obtinendam peccatorum remiſſionem remedium faciat? Quid enim? an ſi eleemoſynam dediſſent in ipſum vero, qui vnicus ſalutis auctor erat, non credidiſſent, mundi, id eſt iuſti fuiſſent? Quis hoc dicat? Tractauit copioſe hunc locum Auguſt. lib. 1. de verbis Domini ſecundum Lucam, ſerm. 30. & in Enchirid. cap. 75. & C quidem in Enchiridio quorundam hinc errorem natum fuiſſe docet, *Qui ſceleratiſſime*, vt ille ait, *viuunt, neque curant talem vitam, moreſque corrigere, & inter ipſa facinora, & flagitia ſua, eleemoſynas frequentare non ceſſant: fruſtra ſibi in eo blandiuntur, quoniam Dominus dixit, Date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis.* Recentiores quidam interpretes difficultatem non ſoluentes, ſed declinantes, quod Græce eſt δότε, non imperandi, vt vertit noſter interpres, ſed indicandi modum eſſe putant, quod ſupereſt datis eleemoſynas, & ecce omnia munda ſunt vobis: quaſi dicat, cum ſitis pleni rapina, & dolo, tamen ex rebus male partis aliquam ad oſtentationem eleemoſynam dantes, ſatis vos putatis eſſe mundos, omniaque furta vobis remitti. Videtur facilis interpretatio, ſed hæc D ipſa facilitas ſuſpecta mihi eſt, nec enim tam facile Chriſtus loqui voluit, qui aliquid maius voluit ſignificare. Ac primum contra mentem eius hoc eſt, & contra veritatem: ſi enim illi ſolis ſe eleemoſynis mundos putaſſent, non lauiſſent, quæ deforis erant calicis, non fuiſſent vſi aliis tam variis, frequentibuſque lotionibus. Non ergo Chriſtus dicere potuit, quod verum non erat. Quin illi non in ſolis eleemoſynis, aliiſque miſericordiæ operibus, quæ minime exercebant, ſed in ſolis potius externis lotionibus omnem iuſtitiam, munditiemque collocabant, atque hoc eſt, quod in illis Chriſtus reprehendit. Non ergo reprehendit, quod eleemoſynas faciant, ſed quod non faciant, &, vt faciant, hortatur, ſi vere mundi eſ- E ſe velint. Et vero quis non videt Chriſtum dare conſilium, & tanquam medicum remedium præſcribere? Quis non videt idem hoc eſſe, atque id quod dicit infra cap. 16. 9. & in ſimili protſus cauſa, *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Et quod Daniel Nabuchodonoſori conſulebat cap. 4. 24. *peccata tua eleemoſynis redime.* Auguſtin. duobus illis locis, quos modo citauimus, & eum ſecuti Beda, & Strabus in comment. ſic exponunt, vt eleemoſyna pro omni ſpecie miſericordiæ, & caritatis accipiatur, cuius prima pars eſt, vt noſtri miſereamur, nobiſque ipſis eleemoſynam demus. *Miſerere*, inquit, *animæ tuæ placens Deo:* damus autem nobis eleemoſynam, id eſt, noſtri miſeremur, cum credimus, cumque cætera facimus, quæ nobis à Deo præcipiuntur. Hac igitur eleemoſyna, qua

Eleemoſyna quomodo remiſſionẽ peccatorũ obtineat.

Eccl. 30. 24.

qua totum Chriſtiani hominis continetur officium, A omnia mundari. Simplicius credo locutum fuiſſe Chriſtum. Apparet enim eum eleemoſynam, qua noſtra damus rapinæ, qua aliena rapimus, oppoſuiſſe. Similiter fere Theophyl. ſed aliquanto, vt mihi videtur, melius qui eleemoſynam dat, eum caritatem habere, eleemoſynam enim caritatis actum eſſe, qui autem caritatem habet, ei omnia munda eſſe, id eſt, omnia remiſſa peccata, quia *caritas*, inquit Petrus 1. epiſt. 4. 8. *operit multitudinem peccatorum.* Baſilius in regul. breuior. inter. 271. accommodate ad id, quod pręceſſerat, intelligendum hoc eſſe putat. Dixerat Chriſtus Phariſæos mundare, quæ deforis eſſent calicis, intus autem plenos eſſe rapina, & dolo: dicit nunc, ſi velint omnia, quæ rapuerunt, ſibi mundari, dent B eleemoſynam, per eleemoſynam aliena reſtituturos, ac ita fore, vt à furto liberi, mundique ſint. Accommodata hæc videtur interpretatio: ſed quædam tamen illi videntur repugnare. Primum falſum eſt eum, qui furtum fecit, ſatisfacere datis eleemoſynis: oportet enim ſuum cuique reddat, ſi dominum inueniat, vt peccatum remittatur, quemadmodum præcipiebat lex Exod. 22. 1. & vt Zachæus ille ſe facere dicebat infra cap. 19. 8. *& ſi quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.* Deinde quod nimis humilis ſenſus, & Chriſto indignus videatur, fore vt, ſi quæ rapuerant, redderent, nihil deberent, hoc enim ille eſſe putat, *& ecce omnia munda ſunt vobis.* Quis enim de hoc poterat dubitare? Si illud vniuerſale nomen *omnia* reſtringendum eſt, malim cum Euthymio reſtringere ad cor- C pus, & animam, ad id quod foris, & id quod intus eſt, de hoc enim agebatur. Reprehendebat Phariſæos, quod corpus mundarent, animam mundare negligerent: docet fore, vt ſi eleemoſynam dederint, omnia illa, id eſt, & anima, & corpus, & interna, & externa mundentur. Nec dubito, quin hic ſenſus verus ſit, ſed adhuc quæſtio reliqua eſt, quomodo eleemoſyna animam mundet, quod facere profecto non poteſt, niſi omnia peccata remittat: recte Beda, & Bonauent. hoc loco dicunt eleemoſynam peccata remittere, quia ad remiſſionem peccatorum diſponit. Non poſſunt hoc noui hæretici ferre: ſed videant, vtrum concedere malint, aut vere, proprieque remittere, aut minus proprie pœnam vere remittendo, D ad remiſſionem vero culpæ hominem diſponendo. Nam cum ſcriptura abſolute, & ſine vlla adiectione dicat peccata remittere, alterutrum concedant neceſſe eſt. *Peccata*, inquit, *tua eleemoſynis redime*, Dan. 4. 24. *Eleemoſyna patris non erit in obliuione*, Eccleſiaſt. 3. 15. &, *Eleemoſyna ab omni peccato liberat*, Tob. 4. 11. &, *Eleemoſyna à morte liberat*, Tob. 12. 19. &, *Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemoſyna reſiſtit peccatis*, Eccleſ. 3. 33. &, *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*, Lucæ 16. 9. Quod autem hoc modo, quo Theologi docent, diſponendo, & ad mouendam diuinam miſericordiam viam præmuniendo, peccata remittat, eadem ſcriptura haud obſcure indicat. Hoc enim eſt, *Orationes tuæ, & eleemoſynæ tuæ aſcenderunt in memoriam in conſpectu Dei*, Actor. 10. 4. &, *Conclude eleemoſynam in ſinu pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo.* Hæc omnia ve-

Quomodo eleemoſyna mundet animam.

Eccl. 29. 15.

A ra ſunt, & ad intelligendum hunc locum accommodata: ſed mihi alius nec minus fortaſſis aptus, & multo facilior ſenſus occurrit, *date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis*, id eſt eleemoſyna vobis erit inſtar omnium veſtrarum lotionum: mundiores vos eleemoſyna faciet, quam omnes iſtæ lotiones veſtræ, quas tam frequenter adhibetis. Æſtimet lector. Quæ ſequuntur vſque ad verſ. 52. apud Matthæum ca. 23. explicauimus.

52. Væ vobis Legiſperitis, quia tuliſtis clauem ſcientiæ.] Clauem ſcientiæ tollere hoc loco eſt, ſcientiam ſalutis ita ſibi vſurpare, vt doceant neminem, niſi viam ſe monſtrantibus, ſaluum eſſe poſſe. Neminem niſi per portam, quam ipſi indicando aperuerint: per præcepta, quæ tradiderint, in cœlum ingredi poſſe. Sumpta B metaphora à domus domino, qui cum vult neminem in domum ingredi, neminem egredi, niſi aperiente ſe, portam claudit, claue obſerat, ipſamque clauem tollit, & ſolus ſeruat. Hoc ipſum in cœlo ſibi Iuriſperiti vſurpauerant. Et nec ipſi intrabant, quia Dei mandata, quibus intrandum erat, non obſeruabant: nec alios intrare permittebant, quia dum ſeruandis Dei mandatis, quam veram putabant, vt erat, eſſe ianuam, intrare nitebantur, innumeris illos humanis pręceptis onerabant, quibus eos ab ingreſſu retardabant. Amb. ſerm. 8. vertit, *qui abſcondiſtis clauem ſcientiæ*, eodem ſenſu, ſed minus ambiguo. Nam *tuliſtis* ambiguum eſt, poteſt enim eſſe à *fero*, & ſignificabit eos habere, aut geſtare clauem ſcientiæ, etiam ſi alii etiã geſtent: & à C tollo, vt eſt G. ἤρατε, & ſignificat, quod modo diximus, eos clauem ſcientiæ ſibi ſolis vſurpaſſe, ita vt nemo niſi ipſis aperientibus cœlum ingredi poſſit. Ambroſ. eo loco quem ante citauimus, & Auguſtinus lib. 2. qq. Euang. 3. & li. 2. contra aduer. Leg. & Proph. c. 5. Cyrillus apud D. Thomam, Beda, & Theophyl. in commentar. clauem ſcientiæ notitiam, interpretationemque ſcripturarum eſſe dicunt, quam cum illi ſibi vſurparent, tamen nec ad Chriſtum veniebant, hoc eſt in Eccleſiam intrabant, quia ſcripturam, quæ de illo loquebatur, non intelligebant: & alios ne venirent, retardabant, quia perperam eis ſcripturam interpretabantur, ita Chriſtum tegentes atq; obſcurantes, vt inuenire non poſſent. Vide quæ diximus Matt. 23. 13. vbi aliis verbis eadem ſententia recitatur. *Væ au-* D *tem vobis Scribæ, & Phariſæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum ante homines, ipſi enim non intratis, & introeuntes non ſinitis intrare.*

53. Grauiter inſiſtere.] G. δεινῶς συνέχειν, vix ſe continere, grauiter ferre, ita vt diſſimulare non poſſent. Euthym. ait quædam exemplaria legere ἐλέγχειν, arguere, ſenſu ſimili.

Et os eius opprimere de multis.] G. ἀποστοματίζειν, ab ore eius pendere, obſeruantes ecquid illi excideret, quod in calumniam poſſent rapere. Aut multis, variiſque interrogationibus aliquid elicere minus conſiderate dictum, quod accuſarent, vt Theophylactus, & Euthymius exponunt, & verba ſequentia ver. 54. confirmant, *inſidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accuſarent eum.* Noſter interpres videtur legiſſe ἐπιστομίζειν, os obſtruere, vt ad Tit. 1. 11.

Quid ſit clauẽ ſcientia tollere.

CAPVT XII.

MVLTIS *autem turbis circumſtantibus, ita vt ſe inuicem conculcarent, cœpit dicere ad diſcipulos ſuos: Attendite à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis.* 2. *Nihil autem opertum eſt, quod non reueletur: neque abſconditum, quod non ſciatur.* 3. *Quoniam quæ in tenebris dixiſtis, in lumine dicentur: & quod in aurem locuti eſtis in cubiculis, prædicabitur in tectis.* 4. *Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, & poſt hæc non habent amplius quid faciunt.*

Matth. 16. a. 6. *Ma. 8. b. 15.* *Matth. 10. c. 26.* *Ma. 4. c. 22.*